Η τεχνολογία δεν θα μας σώσει· τα κοινά ίσως μπορούν

Η οικολογική κρίση δεν είναι τεχνικό πρόβλημα αλλά πολιτικό. Απέναντι στην ψευδαίσθηση της «πράσινης ανάπτυξης», τα κοινά δείχνουν έναν άλλο τρόπο να οργανώσουμε την παραγωγή, την τεχνολογία και τη ζωή μας.

Μπορεί η ανθρωπότητα να αλλάξει πορεία αρκετά γρήγορα ώστε να αποτρέψει την οικολογική κατάρρευση; Ίσως όχι. Μπορεί να είναι ήδη αργά για να αποφύγουμε ορισμένες από τις συνέπειές της. Το «ίσως», όμως, έχει σημασία. Ακόμη κι αν δεν υπάρχει βεβαιότητα ότι θα τα καταφέρουμε, αξίζει να αγωνιστούμε.

Για χρόνια πίστευα ότι η τεχνολογία θα έλυνε τα μεγάλα προβλήματα της εποχής μας. Ένα «εξυπνότερο» κινητό, ένα ηλεκτρικό αυτοκίνητο, μια αποδοτικότερη ανεμογεννήτρια: λίγο ακόμη και η καινοτομία θα μας οδηγούσε σε έναν κόσμο μηδενικών εκπομπών. Όσο περισσότερο, όμως, μελετούσα την τεχνολογία, τόσο καθαρότερα έβλεπα τη σκοτεινή της πλευρά.

Κάθε «έξυπνη» συσκευή φτάνει στα χέρια μας ως ολοκληρωμένο προϊόν, κρύβοντας τη διαδρομή της. Δεν βλέπουμε την εξόρυξη των μετάλλων, την εργασία υπό απάνθρωπες συνθήκες, την ενέργεια της παραγωγής, τις μεταφορές ανάμεσα σε ηπείρους ούτε τα τοξικά απόβλητα όταν η συσκευή πεταχτεί. Το ίδιο ισχύει για πολλές τεχνολογίες της λεγόμενης πράσινης μετάβασης. Ευρωπαϊκές πόλεις μπορούν να εμφανίζονται «κλιματικά ουδέτερες» επειδή οι ρύποι και η καταστροφή που συνδέονται με την κατανάλωσή τους καταγράφονται αλλού (π.χ., σε χώρες της Αφρικής ή της ΝΑ Ασίας) ή δεν καταγράφονται καθόλου διότι, π.χ., συμβαίνουν στους ωκεανούς.

Η αποδοτικότητα, από μόνη της, επίσης δεν αρκεί. Όταν ένα αυτοκίνητο καταναλώνει λιγότερη ενέργεια ανά χιλιόμετρο, γίνεται φθηνότερο να διανύουμε περισσότερα χιλιόμετρα. Όταν η παραγωγή ενός αγαθού γίνεται φθηνότερη, καταναλώνουμε περισσότερο. Έτσι, τα τεχνολογικά κέρδη εξανεμίζονται μέσα σε μια οικονομία που πρέπει διαρκώς να μεγεθύνεται.

Οι αντισταθμίσεις άνθρακα ολοκληρώνουν αυτή την ψευδαίσθηση. Μια εταιρεία ή ένα κράτος συνεχίζει να ρυπαίνει και αγοράζει τη διαβεβαίωση ότι κάπου αλλού θα φυτευτούν δέντρα ή θα κατασκευαστεί ένα βιομηχανικό φωτοβολταϊκό πάρκο. Στην πράξη, πολλά τέτοια έργα δεν πετυχαίνουν τις μειώσεις που υπόσχονται, ενώ συχνά μεταφέρουν το κόστος σε τοπικά οικοσυστήματα και κοινότητες. Το δικαίωμα στη ρύπανση γίνεται ακόμη ένα εμπόρευμα.

Το πρόβλημα δεν είναι τεχνικό. Είναι πολιτικό.

Ποιος αποφασίζει τι παράγεται, με ποιον τρόπο και για ποιον σκοπό; Ποιος απολαμβάνει τα οφέλη και ποιος πληρώνει το κοινωνικό και οικολογικό κόστος; Η υψηλή τεχνολογία μπορεί να βοηθήσει, αλλά δεν μπορεί να απαντήσει σε ερωτήματα εξουσίας. Καμία εφεύρεση δεν θα μας σώσει όσο ο σκοπός της οικονομίας παραμένει η αέναη μεγιστοποίηση του κέρδους.

Ούτε ευθυνόμαστε όλοι το ίδιο. Το αποτύπωμα της καθημερινής ζωής της κοινωνικής πλειονότητας δεν μπορεί να εξισώνεται με εκείνο των ιδιωτικών αεροσκαφών, των εξορυκτικών επενδύσεων και του τρόπου ζωής των υπερπλουσίων. Μια δίκαιη οικολογική μετάβαση δεν σημαίνει λιτότητα για τους πολλούς και νέες «πράσινες» αγορές για τους λίγους. Σημαίνει αναδιανομή πόρων και εξουσίας· και σύγκρουση με τα προνόμια εκείνων που κερδίζουν από την καταστροφή.

Υπάρχει και μια άλλη ιστορία: η ιστορία των κοινών.

Τα κοινά δεν είναι πόροι αφημένοι στην τύχη τους. Είναι αγαθά που μια κοινότητα δημιουργεί ή διαχειρίζεται με κανόνες τους οποίους θεσπίζει η ίδια. Η περίφημη «τραγωδία των κοινών» του Γκάρετ Χάρντιν περιέγραφε στην πραγματικότητα έναν πόρο ελεύθερης πρόσβασης, χωρίς κοινότητα, επικοινωνία ή κανόνες. Η Έλινορ Όστρομ και γενιές ερευνητών έδειξαν ότι οι κοινότητες μπορούν να διαχειρίζονται βιώσιμα βοσκοτόπια, δάση, νερό και άλλα αγαθά χωρίς να απαιτούνται ούτε η ιδιωτικοποίησή τους ούτε ένας συγκεντρωτικός κρατικός έλεγχος.

Στα κοινά, όσες και όσοι χρησιμοποιούν και παράγουν ένα αγαθό συμμετέχουν και στις αποφάσεις. Πρόκειται για αυτοδιαχείριση, αλλά και για εμβάθυνση της δημοκρατίας. Αυτή η λογική απέκτησε νέα κλίμακα με το διαδίκτυο: άνθρωποι διασκορπισμένοι σε όλο τον κόσμο μπορούν να δημιουργούν από κοινού γνώση και λογισμικό, από τη Βικιπαίδεια μέχρι το ελεύθερο λογισμικό.

Το ίδιο μοντέλο περνά πλέον και στην υλική παραγωγή. Η γνώση, τα σχέδια και το λογισμικό μοιράζονται παγκόσμια· τα μηχανήματα κατασκευάζονται, επισκευάζονται και προσαρμόζονται τοπικά. «Ό,τι είναι ελαφρύ είναι παγκόσμιο, ό,τι είναι βαρύ είναι τοπικό». Έτσι περιορίζονται οι μακρινές αλυσίδες εφοδιασμού, τα προϊόντα προσαρμόζονται στις πραγματικές ανάγκες και οι κοινότητες αποκτούν τη γνώση για να τα συντηρούν αντί να τα πετούν.

Δεν είναι άλλη μία ουτοπία.

Οι αγρότες του L'Atelier Paysan στη Γαλλία και του FarmHack στις ΗΠΑ σχεδιάζουν και μοιράζονται ανοιχτά αγροτικά εργαλεία. Το διεθνές δίκτυο Wind Empowerment βοηθά κοινότητες να κατασκευάζουν μικρές ανεμογεννήτριες με ελεύθερα σχέδια. Στην Ελλάδα, η Libre Space Foundation αναπτύσσει διαστημική τεχνολογία ανοιχτού κώδικα, ενώ το «Μπουλούκι», το «Ποκάρι» και η «Κοινέργεια» στην ορεινή Ήπειρο διαζώσουν και δημιουργούν ανοιχτές τεχνολογίες για την αναζωογόνηση των τοπικών κοινοτήτων.

Για να πάψουν, όμως, αυτά τα εγχειρήματα να είναι νησίδες, χρειάζονται χώρους, χρηματοδότηση, εκπαίδευση και θεσμούς που θα προστατεύουν τη γνώση ως κοινό αγαθό από την ιδιωτική περίφραξή της. Η πολιτική πρόκληση δεν είναι απλώς να πολλαπλασιάσουμε καλά παραδείγματα, αλλά να μεταφέρουμε πόρους από την κερδοσκοπική παραγωγή σε υποδομές που οι ίδιες οι κοινότητες μπορούν να ελέγχουν.

Τα εγχειρήματα αυτά δεν βρίσκονται έξω από τον καπιταλισμό ούτε είναι απαλλαγμένα από αντιφάσεις. Συχνά εξαρτώνται από την αγορά ή το κράτος για να επιβιώσουν. Ταυτόχρονα, όμως, διαρρηγνύουν τον πυρήνα του κυρίαρχου συστήματος: αποδεικνύουν ότι η καινοτομία δεν απαιτεί κατ' ανάγκη πατέντες, ιεραρχία και ανταγωνισμό και ότι οι άνθρωποι μπορούν να παράγουν με κίνητρα τη χρησιμότητα, τη μάθηση, τη φροντίδα και τη χαρά της δημιουργίας· όχι μόνο το κέρδος.

Δεν γνωρίζω αν τα κοινά μπορούν να λύσουν όλα μας τα προβλήματα.

Ξέρω, όμως, ότι μας επιτρέπουν να αρχίσουμε από τώρα να χτίζουμε τον κόσμο που θέλουμε μέσα στον κόσμο που πρέπει να ξεπεράσουμε. Η πραγματική τους δύναμη δεν βρίσκεται τόσο στα προϊόντα όσο στις σχέσεις που γεννιούνται γύρω τους: στη συνεργασία, στην αλληλεγγύη και στη συλλογική

εξουσία πάνω στις συνθήκες της ζωής μας.

Αυτές οι σχέσεις είναι οι σπόροι μιας άλλης, όμορφης ιστορίας· μιας ιστορίας που γράφουμε συλλογικά, ενώ ο κόσμος γύρω μας καταρρέει.

—

Ο Βασίλης Κωστάκης είναι Καθηγητής Τεχνολογικής Διακυβέρνησης και Βιωσιμότητας στο Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο του Τάλιν και επισκέπτης ερευνητής στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ. Είναι ιδρυτικό μέλος παραγωγικών εγχειρημάτων κοινών.